

Νίκος ΜΗΑΓΣΙΟΣ

ΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ του Πολύβιου γύρω από τη Ρώμη και τον χαρακτήρα ή τις προτεραιότητες της εξωτερικής πολιτικής της είναι αδιαμφισβήτητα ένα από τα πλέον αμφιλεγόμενα και πολυσυζητημένα θέματα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας.* Μεταξύ των δύο ακραίων θέσεων που πριν από πολλά χρόνια διατυπώθηκαν αναφορικά με τον ρωμαϊκό επεκτατισμό – εκείνης του Maurice Holleaux (1921), που έλεγε ότι οι Ρωμαίοι οικοδόμησαν την αυτοκρατορία τους επιδιόμενοι σε ένα είδος «αμυντικού ιμπεριαλισμού», και εκείνης του William Harris (1979), που υποστήριξε ότι η πολιτική τους εξ αρχής ήταν χρησιμοθηρική, ιδιόβουλη, και σταθερά προσανατολισμένη στην υλοποίηση των επεκτατικών τους σχεδίων – κινήθηκαν διάφορες θεωρίες που επιχειρήσαν να προσδιορίσουν την τοποθέτηση του Πολύβιου στο ακανθώδες αυτό ζήτημα, συσχετίζοντας τις όποιες αντιφάσεις και αποκλίσεις διαπίστωναν με σημαντικά γεγονότα της ζωής του (π.χ. τη μεταφορά του ως κρατούμενου στη Ρώμη και τη γνωριμία του με τον Π. Σκιπίωνα Αιμιλιανό) (Walbank 1972, 157-183) ή και με τα διαφορετικά κοινά στα οποία απευθυνόταν (Champion 2004).

Στο άρθρο αυτό θα εξετάσω το έκτο βιβλίο των *Ιστοριών*, το οποίο είναι εξ ολοκλήρου επικεντρωμένο στη Ρώμη και το πολίτευμά της και ως εκ τούτου κατάλληλο να φωτίσει τη στάση του Πολύβιου απέναντί της. Το έκτο βιβλίο αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση, εκτός των άλλων και γιατί κατά γενική ομολογία θεωρείται ότι αποτυπώνει τη θετικότερη εικόνα της Ρώμης στο έργο. Ωστόσο, όπως ελπίζω ότι θα φανεί στη συνέχεια, η διάθεση του Πολύβιου στο βιβλίο αυτό δεν είναι τόσο να επαινέσει ή να αξιολογήσει τις αντιλήψεις και τη συμπεριφορά των Ρωμαίων, όσο να τις περιγράψει και να τις ερμηνεύσει, ώστε να αναδείξει τα γνωρίσματα εκείνα της νοοτροπίας τους, πάνω στα οποία θεμελίωσαν τη μοναδική επιτυχία τους. Για τον λόγο αυτό, στην ανάλυσή του, ο Πολύβιος επιμένει ιδιαίτερα στους τρόπους με τους οποίους τα στοιχεία

* Ευχαριστώ τη Μελίνα Ταμωλάκη για την πρόσκληση να παρουσιάσω το παρόν στο πλαίσιο του μαθήματός της για τον Πολύβιο στο Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης τον Μάιο του 2012.

που προβάλλει, διαφοροποιούν τους Ρωμαίους από τους άλλους λαούς και τους παρέχουν τη δυνατότητα να υπερνικούν τις αντιξοότητες, να υπερισχύουν των αντιπάλων τους και να επιβιώνουν. Η ίδια διάθεση διακρίνει τον Πολύβιο και σε άλλα μέρη του έργου του λιγότερο κολακευτικά για τους Ρωμαίους, ακόμη και σε εκείνα στα οποία φαίνεται ότι δεν διστάζει να τους ασκήσει ευθεία κριτική, όταν αποκαλύπτει, για παράδειγμα, τα ιδιοτελή κίνητρα και τον επεκτατικό προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής τους.¹ Η αναγνώριση της διάθεσης αυτής του Πολύβιου μπορεί να μας βοηθήσει να εκλάβουμε τις όποιες αντιφάσεις έχουν κατά καιρούς εντοπιστεί στο έργο του σε σχέση με την αντιμετώπιση των Ρωμαίων εκ μέρους του ως απόρροιας της πολύπλοκης και σύνθετης φύσης του θέματος, και όχι των προσωπικών του προτιμήσεων και σκοπιμοτήτων.

Η κομβική θέση της ανάλυσης του ρωμαϊκού πολιτεύματος στο έργο του Πολύβιου και η σημασία της για την κατανόησή του φαίνονται πολύ καθαρά ήδη στις προγραμματικές δηλώσεις στο προοίμιο του πρώτου βιβλίου, όπου αναφέρεται ότι στόχος του συγγραφέα είναι να εξηγήσει με το έργο του στους αναγνώστες του με ποιον τρόπο και με τι είδους πολιτεύμα (πώς και τίνοι γένει πολιτείας) κατόρθωσαν οι Ρωμαίοι αυτό που δεν είχε ξαναγίνει ποτέ στην παγκόσμια ιστορία, μέσα σε λιγότερο από 53 χρόνια να εξαπλώσουν την κυριαρχία τους και να την ανυψώσουν στο επίπεδο της κοσμοκρατορίας (1.1.5).² Η διατύπωση δείχνει ότι το ρωμαϊκό πολιτεύμα έπαιξε αποφασιστικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση, ισοδύναμο με αυτόν των πολεμικών επιχειρήσεων, κάτι που ο Πολύβιος φροντίζει να επαναλάβει με ακόμη μεγαλύτερη σαφήνεια όταν αποκαλύπτει τον λόγο για τον οποίο επέλεξε να τοποθετήσει την εκτεταμένη αυτή παρέκβαση στο συγκεκριμένο σημείο: Η παρουσίαση του ρωμαϊκού πολιτεύματος γίνεται στο έκτο βιβλίο, αφού πρώτα έχουν εξιστορηθεί τα γεγονότα του Αννιβαϊκού Πολέμου που εμπί-

¹ Βλ. σχετικά Μιλτςιός 2013, 26-28.

² Η ανάλυση του ρωμαϊκού πολιτεύματος προεξαγγέλλεται επίσης στο 1.64.2, όπου ο Πολύβιος επιβεβαιώνει εκ νέου τη σημασία του θέματος για το έργο του (*ὕπερ ἧς οὐθ' ἡμῖν ἐν παρέργῳ ῥητέον*), παροτρύνει τους αναγνώστες του να το διαβάσουν με προσοχή (*οὔτε τοῖς ἀκούουσιν ἀργῶς προσεκτέον*), και εξηγεί ότι ένας βασικός λόγος για τον οποίο ασχολήθηκε με αυτό ήταν η ανεπαρκής έκθεσή του από τους συγγραφείς που το πραγματεύτηκαν στο παρελθόν (*τὸ μὲν γὰρ θέαμα καλόν, σχεδὸν δ' ὡς ἔπος εἰπεῖν ἄγνωστον ἕως τοῦ νῦν, χάριν τῶν περὶ αὐτῆς συγγεγραφότων. οἱ μὲν γὰρ ἠγνοήκασιν, οἱ δ' ἀσαφῆ καὶ τελέως ἀνωφελῆ πεποιήνται τὴν ἐξήγησιν*). Επιπλέον, στο προοίμιο του τρίτου βιβλίου, όταν παρουσιάζει τα περιεχόμενα του κυρίως μέρους του έργου του, ο Πολύβιος προσδιορίζει το σημείο της αφήγησης στο οποίο θα κάνει τη συγκεκριμένη παρέκβαση, τονίζοντας με ιδιαίτερη ἔμφαση τη συμβολή του πολιτεύματος των Ρωμαίων στην εδραίωση της κυριαρχίας τους (3.2.6).

πουν στην 140ή Ολυμπιάδα (220-216) στο τρίτο βιβλίο και εκείνα που εκτυλίσσονταν την ίδια περίοδο στην Ελλάδα και την Ασία στο τέταρτο και το πέμπτο.³ Συγκεκριμένα, ο Πολύβιος αιτιολογεί την επιλογή του να διακόψει την αφήγηση της ιστορίας των Ρωμαίων μετά την ήττα των Καννών, για να ασχοληθεί με το πολίτευμά τους επισημαίνοντας την κρισιμότητα της περίπτωσης για την τύχη της Ρώμης. Όπως οι βιογράφοι, εξηγεί, επιμένουν στις κρίσιμες εμπειρίες των προσώπων που παρουσιάζουν, προκειμένου να προβάλουν τις ικανότητές τους και τη γενναιότητα με την οποία τις αντιμετωπίζουν, έτσι και οι ιστορικοί που ενδιαφέρονται να αναδείξουν τις αρετές και την αποτελεσματικότητα του πολιτεύματος ενός κράτους πρέπει να επιλέξουν κάποια όχι εύκολη και ήσυχη περίπτωση της ιστορίας του για να το κάνουν (6.2.5-6).

Η κατάσταση στην οποία βρέθηκαν οι Ρωμαίοι μετά τη μάχη των Καννών ήταν οπωσδήποτε μια τέτοια περίπτωση. Ο Πολύβιος στέκεται ιδιαίτερα στη δυσχερή θέση τους και υπογραμμίζει τις αντιξοότητες στις οποίες έπρεπε να αντεπεξέλθουν. Οι Ρωμαίοι μετά τη βαριά ήττα τους όχι μόνο εγκατέλειψαν κάθε σχέδιο εξάπλωσης της κυριαρχίας τους σε ολόκληρη την Ιταλία, αλλά ανησυχούσαν πλέον σοβαρά για την επιβίωσή τους και την εδαφική ακεραιότητα της πατρίδας τους, καθώς από στιγμή σε στιγμή περίμεναν ότι ο Αννίβας θα εισβάλει στην ίδια τη Ρώμη (3.118.5). Η κατάσταση, όπως και η ψυχολογία τους, επιβαρύνθηκε περαιτέρω, όταν λίγες μέρες αργότερα από την ήττα τους στις Κάννες έμαθαν ότι ο στρατηγός Λ. Ποστούμιος Αλβίνος, που είχε σταλεί στη Β. Ιταλία, έπεσε σε ενέδρα των Κελτών και αφανίστηκε μαζί με ολόκληρο το στράτευμά του (3.118.6). Η συσώρευση αυτών των δεινών είναι ασφαλώς εντυπωσιακός επίλογος για το τρίτο βιβλίο, ικανός με την ανατροπή που παρουσιάζει να παρακινήσει τους αναγνώστες να συνεχίσουν την ανάγνωση, για να μάθουν αυτό που τους υποσχέθηκε ο Πολύβιος, πώς δηλαδή θα μπορέσουν οι Ρωμαίοι να υπερνικήσουν αυτές τις δυσκολίες και να στερεώσουν την κυριαρχία τους. Ο

³ Ο Πολύβιος στο μεγαλύτερο μέρος του έργου του ακολουθεί ένα συγκεκριμένο δομικό σχήμα από το οποίο σπάνια παρεκκλίνει. Η εξιστόρηση των γεγονότων εκκινεί πάντα ανά έτος από τη δράση στη Ρώμη και την Ιταλία, στη συνέχεια μεταβαίνει στη Σικελία, την Ισπανία, και την Καρχηδόνα, κατόπιν πραγματεύεται όσα συνέβησαν το ίδιο έτος στη Νότια Ελλάδα, τη Μακεδονία, την Ασία και την Αίγυπτο, για να επανέλθει στην αρχή του επόμενου έτους στη Ρώμη. Η αφηγηματική αυτή διαδρομή τηρείται συστηματικά από το έβδομο βιβλίο και εξής, ήδη όμως και στα πρώτα βιβλία υπάρχει κάποιο είδος εναλλαγής των «θεάτρων δράσης». Για τη μέθοδο αυτή οργάνωσης και παρουσίασης του υλικού του Πολύβιου βλ. WALBANK 1972, 103 κ.εξ., και ειδικά για τον τρόπο που η εφαρμογή της διευκολύνει την αποτύπωση της πορείας της Ρώμης προς την κατάκτηση της Μεσογείου: MILTSIOS 2013, 60.

Πολύβιος σε αυτό το σημείο φροντίζει να δώσει μια σύντομη απάντηση, τονίζοντας ιδιαίτερα την ψυχραιμία και τη σύνεση που επέδειξαν οι Ρωμαίοι τότε αλλά και τις δυνατότητες που είχαν εξαιτίας των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του πολιτεύματός τους (3.118.7-9):

οὐ μὴν ἦ γε σύγκλητος οὐδὲν ἀπέλειπε τῶν ἐνδεχομένων, ἀλλὰ παρεκάλει μὲν τοὺς πολλούς, ἠσφαλίζετο δὲ τὰ κατὰ τὴν πόλιν, ἔβουλεύετο δὲ περὶ τῶν ἐνεστώτων ἀνδρωδῶς. τοῦτο δ' ἐγένετο φανερόν ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα συμβάντων· ὁμολογουμένως γὰρ Ῥωμαίων ἠττηθέντων τότε καὶ παραχωρησάντων τῆς ἐν τοῖς ὄπλοις ἀρετῆς, τῇ τοῦ πολιτεύματος ἰδιότητι καὶ τῷ βουλευέσθαι καλῶς οὐ μόνον ἀνεκτήσαντο τὴν τῆς Ἰταλίας δυναστείαν, νικήσαντες μετὰ ταῦτα Καρχηδονίους, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἐγκρατεῖς ἐγένοντο μετ' ὀλίγους χρόνους.

Η σύγκλητος μολαταῦτα δεν παρέλειπε τίποτε απ' όσα ήταν δυνατά, αλλά εμψύχωνε τον λαό, ενίσχυε την άμυνα της πόλης και συσκεπτόταν για την κατάσταση με αντρίκια ψυχραιμία. Αυτό το έδειξαν καθαρά όσα ακολούθησαν. Μολονότι δηλαδή οι Ρωμαίοι νικήθηκαν αναμφισβήτητα και παραχώρησαν τα πρωτεία της πολεμικής αρετής, ωστόσο, χάρη στον ιδιαίτερο τύπο του πολιτεύματός τους και τις συνετές τους αποφάσεις όχι μόνο κυριάρχησαν πάλι στην Ιταλία, αφού νίκησαν κατόπιν τους Καρχηδόνιους, αλλά έγιναν και κύριοι ολόκληρου του κόσμου ύστερα από λίγα χρόνια.⁴

Η εντύπωση που προκαλεί η τελευταία αυτή παράγραφος του τρίτου βιβλίου είναι τόσο ισχυρή, ώστε, όταν η αφήγηση επανέρχεται, στο έκτο βιβλίο, στα γεγονότα της ρωμαϊκής ιστορίας, η παρουσίαση του ρωμαϊκού πολιτεύματος να φαίνεται ότι ανήκει στον φυσικό της χώρο. Αυτό το επιβεβαιώνει και ο ίδιος ο Πολύβιος, όταν στην αρχή του έκτου βιβλίου δηλώνει ότι δεν θα μπορούσε να βρει καταλληλότερη ευκαιρία από τη συγκεκριμένη για να εξετάσει το ρωμαϊκό πολίτευμα (6.2.4).

Αντίθετα με τα πέντε προηγούμενα, το έκτο βιβλίο δεν σώζεται ακέραιο. Είναι εντυπωσιακό, ωστόσο, ότι παρά την αποσπασματικότητά του δεν είναι δύσκολο να διαπιστώσουμε σε αυτό τη συνήθη επιμέλεια που επιδεικνύει ο Πολύβιος σε ό,τι αφορά την οργάνωση της αφήγησής του. Ο επίλογός του (6.58), επαναφέροντας την εξιστόρηση των γεγονότων στα όσα ακολούθησαν την ήττα στις Κάννες, είναι πολύ χαρα-

⁴ Η μετάφραση των αποσπασμάτων του Πολύβιου είναι του Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου (βλ. Πολύβιος 2000), ελαφρώς τροποποιημένη σε κάποια σημεία από εμένα.

κτηριστικός από αυτή την άποψη, καθώς όχι μόνο δημιουργεί ένα είδος κυκλικής σύνθεσης αλλά και επιτρέπει στον Πολύβιο να ξαναπιάσει την αφήγηση των γεγονότων από το σημείο στο οποίο την είχε αφήσει και να καταστήσει έτσι απολύτως ομαλή τη μετάβαση στο έβδομο βιβλίο. Τα αποσπάσματα που διαθέτουμε από το έκτο βιβλίο είναι αρκετά, ώστε να μπορούμε επίσης να σχηματίσουμε μια ικανοποιητική εικόνα για τα θέματα που πραγματεύεται. Έτσι, εκτός από την παρουσίαση της θεωρίας της *ἀνακυκλώσεως* των πολιτευμάτων (6.5-9) και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του ρωμαϊκού πολιτεύματος (6.11-18), το έκτο βιβλίο περιγράφει, επιπλέον, το ρωμαϊκό στρατιωτικό σύστημα (6.19-42), καθώς και ορισμένα αξιοσημείωτα ήθη και έθιμα των Ρωμαίων (6.53-56).

Η ποικιλία αυτή των θεμάτων οδήγησε τον Andrew Erskine να επισημάνει πρόσφατα ότι η μετάφραση «πολίτευμα» του όρου *πολιτεία*, τον οποίο χρησιμοποιεί ο Πολύβιος όταν αναφέρεται στο αντικείμενο του έκτου βιβλίου του, είναι περιοριστική και δεν αποδίδει επαρκώς τον πλούτο των περιεχομένων του.⁵ Στο έκτο βιβλίο αναλύονται, πράγματι, διάφορες πτυχές του δημόσιου και του ιδιωτικού βίου των Ρωμαίων, σε μια προσπάθεια να προσδιοριστούν τα χαρακτηριστικά εκείνα που τους επέτρεψαν να διακριθούν ανάμεσα στους άλλους λαούς της Μεσογείου και να τους υποτάξουν. Η παρατήρηση του Erskine είναι εύλογη, δεν θα πρέπει, ωστόσο, να μας οδηγήσει στο να παραθεωρήσουμε το γεγονός ότι το δεσπόζον θέμα του έκτου βιβλίου είναι αδιαμφισβήτητα η παρουσίαση του ρωμαϊκού πολιτεύματος. Είναι χαρακτηριστικό ότι όταν ο Πολύβιος κατακλείει το τρίτο βιβλίο ανακοινώνοντας το έκτο αναφέρει ότι τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του πολιτεύματός τους έβγαλαν τους Ρωμαίους από τη δύσκολη θέση στην οποία είχαν περιέλθει (*τῆ τοῦ πολιτεύματος ιδιότητι*, 3.118.9), και όχι γενικά εκείνα της *πολιτείας* τους, και σημειώνει ακόμη ότι η συζήτηση που πρόκειται να κάνει θα βοηθήσει τους ανθρώπους της δράσης να διορθώνουν και να συγκροτούν τα πολιτεύματα (*πρὸς τὰς τῶν πολιτευμάτων διορθώσεις καὶ κατασκευὰς μεγάλα συμβάλλεσθαι*, 3.118.12). Αξίζει να τονιστεί, επιπρόσθετα, ότι για τον Πολύβιο οι όποιες αρετές παρουσιάζουν οι Ρωμαίοι στον βίο τους είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένες με, και πηγάζουν από, το πολίτευμά τους, όπως και, αντίστροφα, η φαυλότητα που χαρακτηρίζει άλλους λαούς επίσης αντικατοπτρίζει την ποιότητα και την ακαταλληλότητα των πολιτευμάτων τους.⁶

⁵ Βλ. σχετικά ERSKINE 2013, 233-234.

⁶ Πρβ. τα όσα παρατηρεί ο Πολύβιος στο 6.47.3-4 με αφορμή το πολίτευμα της Κρήτης και τα ήθη των κατοίκων της: *ὥσπερ οὖν, ὅταν τοὺς ἐθισμοὺς καὶ νόμους κατίδω-*

Της παρουσίας του ρωμαϊκού πολιτεύματος προηγείται η συζήτηση για τις διάφορες μορφές διακυβέρνησης και τον τρόπο που η μια διαδέχεται την άλλη (6.3-9). Ο Πολύβιος διακρίνει τρία είδη πολιτευμάτων, τη βασιλεία, την αριστοκρατία, τη δημοκρατία, και τις αντίστοιχες εκτροπές ή εκφυλισμένες μορφές τους, δηλαδή την τυραννία, την ολιγαρχία, και την οχλοκρατία. Σύμφωνα με τη θεωρία που αναπτύσσει,⁷ ο τρόπος που επιτυγχάνεται η μεταβολή από το ένα είδος πολιτεύματος στο άλλο είναι κατά βάση κοινός: Οι απόγονοι των ανθρώπων που εγκαθιδρύουν κάθε πολιτεύμα, ζώντας σε ευμάρεια και λησιμονώντας τις αιτίες που οδήγησαν τους παλαιότερους στη θέσπισή του, προκαλούν με τη συμπεριφορά τους φθόνο και έχθρα στους πολίτες και τους δημιουργούν διάθεση επανάστασης και ανατροπής. Έτσι, οι απόγονοι των βασιλέων, λόγου χάρη, έχοντας εξασφαλισμένα τα υλικά αγαθά και την εξουσία από την οικογένειά τους, επιδιώκουν να ξεχωρίζουν από τους υπηκόους τους και αναλώνονται σε κάθε είδους απολαύσεις, θεωρώντας την κατάσταση αυτή κληρονομικό τους δικαίωμα και υιοθετώντας μια τυραννική συμπεριφορά που προξενεί δυσαρέσκεια στον λαό, και ιδιαίτερα στους γενναίους και ευγενείς πολίτες που δεν ανέχονται να υπομένουν τέτοιες αυθαιρεσίες (6.7.7-9). Οι τελευταίοι γρήγορα βρίσκουν πολλούς υποστηρικτές και με τον λαό στο πλευρό τους καταλύουν το τυραννικό πολιτεύμα και θεμελιώνουν το αριστοκρατικό, το οποίο αρχικά ικανοποιεί τους πολίτες και εξυπηρετεί το κοινό συμφέρον (6.8.1-3). Και πάλι, όμως, οι απόγονοι αυτών των ανθρώπων, έχοντας ανατραφεί μέσα σε ένα περιβάλλον οικονομικής άνεσης και πολιτικής δύναμης, αρχίζουν να αυθαιρετούν και γρήγορα μετατρέπουν το αριστοκρατικό πολιτεύμα σε ολιγαρχικό, με αποτέλεσμα ο λαός, δυσαρεστημένος από την εξέλιξη αυτή, να παίρνει την εξουσία στα χέρια του και να αναλαμβάνει ο ίδιος την ευθύνη της διακυβέρνησης (6.8.4-9.4).

μεν παρά τισι σπουδαίους υπάρχοντας, θαρροῦντες ἀποφαινόμεθα καὶ τοὺς ἄνδρας ἐκ τούτων ἔσεσθαι καὶ τὴν τούτων πολιτείαν σπουδαίαν, οὕτως, ὅταν τοὺς τε κατ' ἰδίαν βίους τινῶν πλεονεκτικούς τὰς τε κοινὰς πράξεις ἀδίκους θεωρήσωμεν, δῆλον ὡς εἰκὸς λέγειν καὶ τοὺς νόμους καὶ τὰ κατὰ μέρος ἦθη καὶ τὴν ὅλην πολιτείαν αὐτῶν εἶναι φαύλην. (Ὅπως, λοιπόν, ὅταν δούμε να ἔχουν κάποιοι σπουδαία ἔθιμα καὶ νόμους, θαρρετὰ αποφαινόμεσθε ὅτι καὶ σύμφωνα με αὐτὰ οἱ ἄνδρες θα εἶναι σπουδαίοι καὶ τὸ πολιτεύμα τους, ἔτσι, ὅταν δούμε σε κάποιους λαοὺς ὅτι ἡ ατομικὴ ζωὴ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν ἀπληστία καὶ ὅτι ἡ δημόσια εἶναι ὅλο ἀδικίες, εἶναι φανερό πως δικαιολογημένα μπορούμε να πούμε ὅτι καὶ οἱ νόμοι καὶ τὰ ιδιαίτερα ἦθη των αὐτῶν καὶ ὅλο τὸ πολιτεύμα τους εἶναι φαύλα.)

⁷ Για μια επισκόπηση των απόψεων που υποστηρίχθηκαν σχετικά με τις πηγές από τις οποίες αντλεί ο Πολύβιος τα στοιχεία που παρουσιάζει βλ. WALBANK 1972, 137-142. Βλ. ἀκόμη MCGING 2010, 174-176.

Η δημοκρατία, όμως, σταδιακά μεταλλάσσεται σε οχλοκρατία, όταν ο λαός διαφθείρεται από τους πολίτες εκείνους που, επειδή ακριβώς δεν έχουν δοκιμάσει την ολιγαρχία, αδυνατούν να κατανοήσουν την αξία της ισότητας και της ελευθερίας της έκφρασης και επιχειρούν να επιβάλουν τη θέλησή τους στους πολλούς με δωροδοκίες και κολακείες (6.9.5-7). Οι διεφθαρμένοι πολίτες, εθισμένοι πια στο να ελπίζουν στις περιουσίες των άλλων για να ζήσουν, επιδίδονται ανεξέλεγκτα σε ποικίλες αυθαιρεσίες και βιαιοπραγίες, έως ότου αναδειχθεί κάποιος νέος αρχηγός ανάμεσά τους και ο κύκλος της μεταβολής των πολιτευμάτων ξαναρχίσει (6.9.8-9).

Ο Πολύβιος θεωρεί ότι η διαδοχή αυτή των πολιτευμάτων γίνεται με τέτοια ακρίβεια και συστηματικότητα, ώστε η γνώση της να έχει ακόμη και προγνωστική αξία για όποιον την κατέχει (6.9.10-11):

Αὕτη πολιτειῶν ἀνακύκλωσις, αὕτη φύσεως οἰκονομία, καθ' ἣν μεταβάλλει καὶ μεθίσταται καὶ πάλιν εἰς αὐτὰ κατανατᾶ τὰ κατὰ τὰς πολιτείας. ταῦτά τις σαφῶς ἐπεγνωκῶς χρόνοις μὲν ἴσως διαμαρτήσεται λέγων ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος περὶ πολιτείας, τὸ δὲ ποῦ τῆς ἀυξήσεως ἕκαστόν ἐστιν ἢ τῆς φθορᾶς ἢ ποῦ μεταστήσεται σπανίως ἂν διασφάλλοιτο, χωρὶς ὀργῆς ἢ φθόνου ποιούμενος τὴν ἀπόφασιν.

Αυτή είναι η ανακύκλιση των πολιτευμάτων και με τον τρόπο αυτό τα οικονομεί η φύση, ώστε να μεταβάλλονται, να παραχωρούν τη θέση τους σε άλλο και πάλι να καταλήγουν στο αρχικό. Αν τα κατέχει καλά κανείς αυτά, μπορεί μιλώντας για το μέλλον να πέσει έξω χρονικά, αλλά σπάνια θα έκανε λάθος για το σημείο της ακμής ή της παρακμής του καθενός ή για το πολίτευμα που θα επακολουθήσει, αν η κρίση του δεν θολώνεται από οργή ή φθόνο.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, βέβαια, οι νομοθέτες, προκειμένου ακριβώς να αναχαιτίσουν τις εκφυλιστικές τάσεις των πολιτευμάτων, έχουν θεσπίσει μικτά πολιτεύματα, τα οποία έχουν μεγαλύτερη διάρκεια και ισορροπία, καθώς συνδυάζουν τις αρετές και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μεμονωμένων (6.10.6-10). Αξίζει, πάντως, να επισημανθεί ότι ούτε αυτή η λύση είναι οριστική και μόνιμη, αφού, όπως θα δούμε στη συνέχεια, τα μικτά πολιτεύματα παρουσιάζουν επίσης σε κάποιο βαθμό εκφυλιστικές ροπές. Ως παραδείγματα τέτοιων πολιτευμάτων ο Πολύβιος αναφέρει το σπαρτιατικό (6.3.7-8, 6.10) και το ρωμαϊκό (6.10.13),

και στη συνέχεια, όταν εξετάζει το ρωμαϊκό πολίτευμα συγκριτικά με άλλα, το καρχηδονιακό (6.51).

Ανάμεσα στα αποσπάσματα που διαθέτουμε από το έκτο βιβλίο δεν βρίσκονται εκείνα που εξιστορούν τον τρόπο με τον οποίο οι Ρωμαίοι έφτασαν να συγκροτήσουν το μικτό πολίτευμά τους, η ενότητα, δηλαδή, του έργου του Πολύβιου που έχει επικρατήσει να αποκαλείται από τους μελετητές του *Αρχαιολογία*.⁸ Η ανάλυση στο κείμενο που διασώζεται μετά την ανάπτυξη της θεωρίας των πολιτευμάτων στρέφεται στην περιγραφή των χαρακτηριστικών του ρωμαϊκού πολιτεύματος. Η αρχιτεκτονική της συγκεκριμένης ενότητας είναι δομημένη με περισσή μαστοριά. Το κυρίως μέρος της συναποτελούν έξι κεφάλαια (12-17), ενώ προηγείται ένα εισαγωγικό (11), στο οποίο ο Πολύβιος, εκτός από τη βασική ιδέα του, εκφράζει και την απολογία του προς όσους Ρωμαίους αναγνώστες του ενοχληθούν εξαιτίας της εξοικείωσής τους με το πολίτευμά τους από την παράλειψη ορισμένων στοιχείων από την παρουσίασή του,⁹ και έπεται ένα επιλογικό (18), που εξηγεί πώς η μορφή του ρωμαϊκού πολιτεύματος συμβάλλει στη σταθερότητα και την ευημερία του κράτους. Η κεντρική ιδέα του Πολύβιου εδώ είναι ότι το ρωμαϊκό πολίτευμα συνδυάζοντας τις αρμοδιότητες των υπάτων, της συγκλήτου και του δήμου συνενώνει (τα καλύτερα) στοιχεία από τη μοναρχία, την αριστοκρατία και τη δημοκρατία.¹⁰

Από τα έξι κεφάλαια του κυρίως μέρους, κάθε ένα από τα τρία πρώτα είναι αφιερωμένα στις δικαιοδοσίες των υπάτων, της συγκλήτου και του δήμου αντίστοιχα και κάθε ένα από τα τρία τελευταία στους πε-

⁸ Για τα ελάχιστα σπαράγματα της *Αρχαιολογίας* και τις προσπάθειες ανασύστασης των περιεχομένων της βλ. WALBANK 2002 (1998), 284-288· MCGING 2010, 178-180· ERSKINE 2013, 233 σημ. 8.

⁹ Για το αναγνωστικό κοινό του Πολύβιου βλ. WALBANK 1972, 3-6· CHAMPION 2004, 96-98· ROOD 2004, 157-160· MAIER 2012, 277-280· MILTSIOS 2013, 140-146.

¹⁰ Βλ. σχετικά την περιγραφή του στο 6.11.11-12: *οὕτως δὲ πάντα κατὰ μέρος ἴσως καὶ πρεπόντως συνετέτακτο καὶ διωκείτο διὰ τούτων ὥστε μηδένα ποτ' ἂν εἰπεῖν δύνασθαι βεβαίως μηδὲ τῶν ἐγχωρίων πότερ' ἀριστοκρατικὸν τὸ πολίτευμα σύμπαν ἢ δημοκρατικὸν ἢ μοναρχικόν. καὶ τοῦτ' εἰκὸς ἦν πάσχειν. ὅτε μὲν γὰρ εἰς τὴν τῶν ὑπάτων ἀτενίσαιμεν ἐξουσίαν, τελείως μοναρχικὸν ἐφαίνεται' εἶναι καὶ βασιλικόν, ὅτε δ' εἰς τὴν τῆς συγκλήτου, πάλιν ἀριστοκρατικόν· καὶ μὴν εἰ τὴν τῶν πολλῶν ἐξουσίαν θεωροῖη τις, ἐδόκει σαφῶς εἶναι δημοκρατικόν.* (Και με αυτά τόσο δίκαια και σωστά είχαν τακτοποιηθεί και ρυθμίζονταν οι λεπτομέρειες, ώστε κανείς να μην μπορεί να πει σίγουρα, ούτε και από τους ντόπιους, αν το πολίτευμα ήταν εξ ολοκλήρου αριστοκρατικό, δημοκρατικό ή ολιγαρχικό. Και είναι φυσικό να συμβαίνει αυτό, γιατί, όταν ατενίζαμε την εξουσία των υπάτων, μας φαινόταν τέλεια μοναρχικό και βασιλικό, όταν της συγκλήτου, αριστοκρατικό. Και πάλι, όταν έβλεπε κανείς την εξουσία του λαού, τότε φαινόταν σαφώς δημοκρατικό.)

ριορισμούς που επιβάλλονται στον κάθε πόλο εξουσίας από τους άλλους δύο (αν και στην περίπτωση της συγκλήτου αναφέρεται μόνον ο έλεγχος που της ασκείται από τον δήμο, και όχι από τους υπάτους).¹¹ Το αποτέλεσμα της ανάμειξης αυτής είναι ένα άριστα συνθεμένο πολίτευμα (*ὥστε μὴ οἶόν τ' εἶναι ταύτης εὐρεῖν ἀμείνω πολιτείας σύστασιν*, 6.18.1), η ευεργετική επίδραση του οποίου, εξηγεί ο Πολύβιος, είναι εμφανής και σημαντική τόσο σε περίοδο πολέμου όσο και σε καιρό ειρήνης. Ειδικότερα, μέσω της καλής συνεργασίας των τριών μερών που προάγει επιτρέπει την αποτελεσματική άμυνα του κράτους, εφόσον «ο καθένας προσπαθεί να ξεπεράσει τους άλλους σε τρόπους απόκρουσης του κακού» (6.18.3). Όταν πάλι δεν διαφαίνεται κάποια εξωτερική απειλή, το μικτό πολίτευμα λειτουργεί σταθεροποιητικά και εξισορροπητικά, αφού μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον κανένα από τα τρία μέρη δεν μπορεί να αποκτήσει υπερβολική και απόλυτη δύναμη, αλλά η εξουσιαστική του διάθεση περιορίζεται και αντισταθμίζεται από τα άλλα δύο (6.18.6-8).

Η ανάλυση του ρωμαϊκού πολιτεύματος ακολουθείται στο κείμενο που έχει διασωθεί από την περιγραφή του ρωμαϊκού στρατιωτικού συστήματος (6.19-42). Πρόκειται για μια εκτενή ενότητα, που, όπως και οι προηγούμενες, αποσκοπεί στο να παρουσιάσει τα χαρακτηριστικά εκείνα γνωρίσματα των Ρωμαίων που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εδραίωση και εξάπλωση της κυριαρχίας τους. Εδώ ο Πολύβιος πραγματεύεται με διεξοδικότητα θέματα σχετικά με τη στρατολόγηση των Ρωμαίων, την οργάνωση των τμημάτων των λεγεώνων τους, τον οπλισμό τους, και τον τρόπο της στρατοπέδυσής τους. Δεδομένου ότι ένα μεγάλο μέρος της επιτυχίας των Ρωμαίων συντελέστηκε στα πεδία των μαχών, η ανάλυση αυτών των θεμάτων αναμφίβολα αποτελούσε για τον Πολύβιο καίριο ζητούμενο. Η πληθώρα των λεπτομερειών τις οποίες παραθέτει μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να φαίνεται εξεζητημένη, όπως όταν εξηγεί, λόγου χάρη, τη διαδικασία με την οποία οι χιλιάρχοι επανδρώνουν τις λεγεώνες τους επιλέγοντας εκ περιτροπής έναν έναν τους στρατιώτες τους (6.20) ή τα στάδια που περιλαμβάνει η αλλαγή στρατοπέδου (6.40-41), είναι, όμως, απαραίτητη προκειμένου να αποδοθεί με παραστατικότητα η εμμονή με την οργάνωση, τον έλεγχο και

¹¹ Η παρουσίαση του Πολύβιου έχει δεχθεί αρκετές επικρίσεις ως προς την ακρίβεια και την πληρότητά της, πιο πρόσφατα από τον Seager 2013. Σε κάθε περίπτωση, πολλές από τις παραλείψεις είναι λογικό να οφείλονται στην αποσπασματικότητα του κειμένου· αν σωζόταν ολόκληρο, η εικόνα που θα είχαμε μπορεί να ήταν πολύ διαφορετική. Για μια πιο ευνοϊκή αποτίμηση της προσπάθειας του Πολύβιου βλ. LINTOTT 1999, 16-26.

την πειθαρχία που χαρακτηρίζει τη ρωμαϊκή διοίκηση στο σύνολό της.¹² Δεν είναι συμπτωματικό το γεγονός ότι η ενότητα ολοκληρώνεται με τη σύγκριση Ελλήνων και Ρωμαίων ως προς τον τρόπο της στρατοπέδευσής τους: Σε αντίθεση με τους Έλληνες, οι οποίοι επιλέγουν τόπους με φυσική οχύρωση για να αποφύγουν την ταλαιπωρία της διαμόρφωσής τους, οι Ρωμαίοι σταθερά επιδιώκουν να διατηρούν τον γνώριμο τρόπο της στρατοπέδευσής τους, έτσι ώστε ο κάθε στρατιώτης εισερχόμενος στο στρατόπεδο να ξέρει το ακριβές σημείο της θέσης του, όπως ακριβώς ξέρει το σπίτι του όταν εισέρχεται στην πόλη του (6.41.10-42). Ο Πολύβιος και σε αυτήν την περίπτωση κατορθώνει να δείξει στους Έλληνες αναγνώστες του ότι οι Ρωμαίοι χαρακτηρίζονται από μια πολύ ιδιαίτερη νοοτροπία και ότι η επιτυχία τους δεν οφείλεται σε τυχαίους και αστάθμητους παράγοντες αλλά είναι αποτέλεσμα των συντονισμένων προσπαθειών και της άριστης οργάνωσής τους.¹³

Η ιδιαιτερότητα των Ρωμαίων αναδεικνύεται περαιτέρω μέσα από τη σύγκριση του πολιτεύματός τους με άλλα που είχαν αποκτήσει φήμη για τις αρετές τους στην αρχαιότητα. Συγκεκριμένα, ο Πολύβιος συγκρίνει το ρωμαϊκό πολίτευμα με τα πολιτεύματα των Θηβαίων, των Αθη-

¹² Όπως εύστοχα παρατηρεί ο McGING (2010, 183-184): «It is difficult not to see the order, the calm, the discipline, the clear structures, and the logic of the army as a metaphor for the Roman state as a whole».

¹³ Πρβ. όσα γράφει ο Πολύβιος στο 1.63.9-64.1, όπου αποδίδει τις επιτυχίες των Ρωμαίων στα πεδία των μαχών στην πολεμική εμπειρία που απέκτησαν χάρη στους πολλούς και σοβαρούς κινδύνους που αντιμετώπισαν, απορρίπτοντας κατηγορηματικά τις απόψεις όσων συμπατριωτών του επικαλούνταν την τύχη για να τις εξηγήσουν: *ἐξ ὧν ἄληθιν τὸ προτεθὲν ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς ὡς οὐ τύχη Ῥωμαῖοι, καθάπερ ἔνιοι δοκοῦσι τῶν Ἑλλήνων, οὐδ' αὐτομάτως, ἀλλὰ καὶ λίαν εἰκότως ἐν τοιοῦτοις καὶ τηλικούτοις πράγμασιν ἐνασκήσαντες οὐ μόνον ἐπεβάλλοντο τῇ τῶν ὄλων ἡγεμονίᾳ καὶ δυναστείᾳ τολμηρῶς, ἀλλὰ καὶ καθίκοντο τῆς προθέσεως.* (Από τούτα φαίνεται καθαρά ότι, εξαρχῆς εἶπα: Οι Ρωμαίοι όχι τυχαία, καθώς πιστεύουν μερικοί Έλληνες, ούτε συμπτωματικά, μα πολύ εύλογα, αφού ψήθησαν μέσα σε τέτοιας λογῆς και τόσο μεγάλες περιπέτειες, όχι μόνο σχεδίασαν τολμηρά να γίνουν κοσμοκράτορες, αλλά και το πέτυχαν.) Πρβ. ακόμη την παρατήρησή του στο 18.28.4-5, που ερμηνεύει στο ίδιο πνεύμα τη νίκη των Ρωμαίων στις Κυνός Κεφαλές το 197. Θα μπορούσε να αντιτείνει κανείς, βέβαια, ότι οι αναλύσεις αυτές τελούν σε διάσταση προς το πασίγνωστο χωρίο του Πολύβιου που αναφέρει ότι η ενοποίηση της οικουμένης υπό τη Ρώμη ήταν έργο, και μάλιστα το ομορφότερο, της Τύχης (1.4.4-5), ωστόσο, η επιβλητική αυτή εικόνα θα πρέπει να εκληφθεί ασφαλώς ως αποτέλεσμα ρητορικής έξαρσης, που δικαιολογείται από τον προγραμματικό χαρακτήρα του χωρίου και από την προσπάθεια του ιστορικού να προσελκύσει κατ' αυτόν τον τρόπο το αναγνωστικό ενδιαφέρον και να προσδώσει βαρύτητα στο θέμα που θα παρουσιάσει. Για μια διαφωτιστική ανάπτυξη του ζητήματος βλ. πρόσφατα McGING 2010, 195-201. Για τον ρόλο της τύχης στον Πολύβιο βλ. ΡΕΔΕCH 1964, 331-354· WALBANK 1972, 60-65· ROVERI 1982· HAU 2011.

ναίων, των Κρητών, των Σπαρτιατών και των Καρχηδόνιων. Αναφορικά με τη Θήβα και την Αθήνα, ο Πολύβιος αποσυσχετίζει την πρόσκαιρη ευημερία τους από το είδος των πολιτευμάτων τους και την αποδίδει στις κατάλληλες συγκυρίες και στην καταλυτική παρουσία ξεχωριστών προσωπικοτήτων, του Επαμεινώνδα και του Πελοπίδα στην πρώτη περίπτωση, του Θεμιστοκλή στη δεύτερη (6.43.3-7). Ειδικότερα μάλιστα για τους Αθηναίους παρομοιάζει τον άστατο και παρορμητικό χαρακτήρα τους με τα ακυβέρνητα σκάφη (*ἀδεσπότης σκάφεισι*), των οποίων οι επιβάτες, ενώ είναι προσεκτικοί την ώρα της τρικυμίας και σώζονται, διχογνωμούν και αδυνατούν να συμφωνήσουν στον καιρό της ασφάλειας και της ησυχίας, και ναυαγούν αδικαιολόγητα (6.44.3-8).¹⁴ Τα αρνητικά στοιχεία του χαρακτήρα των Κρητών, όπως αυτά εκδηλώνονται στη ροπή τους προς την πλεονεξία και τις εμφύλιες διαμάχες, υπογραμμίζει ο Πολύβιος για να καταδείξει την προβληματική φύση και του δικού τους πολιτεύματος (6.46-47).¹⁵ Από τα πολιτεύματα των ελληνικών πόλεων, την ευνοϊκότερη μεταχείριση επιφυλάσσει σε αυτό της Σπάρτης. Το μικτό πολίτευμα που εγκαθίδρυσε ο Λυκούργος εξασφάλισε, πράγματι, στους Σπαρτιάτες εσωτερική ομόνοια και τους βοήθησε να διατηρήσουν την εδαφική τους ακεραιότητα (6.48.1-6). Αντίθετα, όμως, από το ρωμαϊκό, αποδείχθηκε τελείως ακατάλληλο να δημιουργήσει τις υποδομές εκείνες που θα τους επέτρεπαν να προωθήσουν τα επεκτατικά τους σχέδια, γι' αυτό και οι Σπαρτιάτες, ενώ «εξόρμησαν για να καταδυναστεύσουν τους Έλληνες, γρήγορα κινδύνευσαν να χάσουν και τη δική τους ελευθερία» (6.50.5).¹⁶ Διαφορετικός ήταν επίσης ο τρόπος με τον οποίο οι Σπαρτιάτες και οι Ρωμαίοι οδηγήθηκαν στη θέσπι-

¹⁴ Η μεταφορά του ακυβέρνητου πλοίου απαντά και αλλού στον Πολύβιο (3.81.11, 10.33.5).

¹⁵ Η κακία των Κρητών ήταν παροιμιώδης στην αρχαία ελληνική γραμματεία. Σχετικά παραθέματα συγκεντρώνει ο VAN EFFENTERRE 1948, 277 κ.εξ. Για τη στάση του Πολύβιου απέναντι στους Κρήτες πρβ. 4.53.4, 7.11.9, 8.16.4-7, 24.3, 28.14.1-2, 33.16.5.

¹⁶ Η άποψη που εκφράζεται στο 6.50.3-4 είναι άκρως ενδιαφέρουσα, γιατί αποκαλύπτει όχι μόνο τις δυνατότητες που παρείχε το πολίτευμα της Ρώμης στους πολίτες της αλλά και τον τρόπο που ο Πολύβιος αντιλαμβανόταν τις προτεραιότητες της εξωτερικής πολιτικής της: *εἰ δὲ τις μειζόνων ἐφίεται, κάκεινον κάλλιον καὶ σεμνότερον εἶναι νομίζει τὸ πολλῶν μὲν ἡγεῖσθαι, πολλῶν δ' ἐπικρατεῖν καὶ δεσπάζειν, πάντας δ' εἰς αὐτὸν ἀποβλέπειν καὶ νέειν πρὸς αὐτόν, τῆ δὲ πῆ συγχωρητέον τὸ μὲν Λακωνικὸν ἐνδεὲς εἶναι πολίτευμα, τὸ δὲ Ῥωμαίων διαφέρειν καὶ δυναμικώτερον ἔχειν τὴν σύστασιν.* (Αν όμως κάποιος έχει περισσότερες απαιτήσεις και θεωρεί ότι είναι καλύτερο και σπουδαιότερο να κυβερνά πολλούς, και πολλούς να εξουσιάζει και να έχει στην κυριαρχία του και όλοι να είναι στραμμένοι προς αυτόν και να επιζητούν τη συμμαχία του, στο σημείο τούτο πρέπει να ομολογήσουμε ότι το ρωμαϊκό υπερέχει και τα στοιχεία που το συνθέτουν είναι πιο αποτελεσματικά.)

ση των πολιτευμάτων τους, γιατί το μικτό πολίτευμα των Σπαρτιατών ήταν καρπός της εμπνευσμένης σύλληψης του Λυκούργου, ενώ οι Ρωμαίοι κατέληξαν στο δικό τους αντιμετώπιζοντας στην πράξη ποικίλες αντιξοότητες και μεταπτώσεις της τύχης που τους υποχρέωναν να λαμβάνουν κάθε φορά τα κατάλληλα μέτρα ώστε να εξέρχονται νικητές (6.10.12-14).

Η τελευταία σύγκριση της ενότητας, αυτή του ρωμαϊκού πολιτεύματος με το καρχηδονιακό, παρουσιάζει και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, καθώς η Καρχηδόνα είναι το αντίπαλο δέος για τη Ρώμη, η άλλη μεγάλη δύναμη της εποχής και των *Ιστοριών*, η οποία όχι μόνο απέδειξε έμπρακτα την ικανότητά της να υλοποιεί την επεκτατική πολιτική της, αλλά σημείωσε και αλλεπάλληλες νίκες εναντίον των Ρωμαίων στην ίδια τους την πατρίδα. Το πολίτευμα των Καρχηδόνιων ήταν επίσης μικτό και συνάρμοζε, όπως το σπαρτιατικό και το ρωμαϊκό, στοιχεία από τη βασιλεία, την αριστοκρατία και τη δημοκρατία. Υπολειπόταν, όμως, σε σχέση με το ρωμαϊκό, γιατί την εποχή του Αννίβα είχε παρακμάσει και η ισορροπία στην κατανομή των εξουσιών μεταξύ των τριών μερών του είχε διασαλευθεί (6.51.6-8):

διὸ καὶ τὴν πλείστην δύναμιν ἐν τοῖς διαβουλίαις παρὰ μὲν Καρχηδονίοις ὁ δῆμος ἤδη μετελήφει, παρὰ δὲ Ῥωμαίοις ἀκμὴν εἶχεν ἡ σύγκλητος. ὅθεν παρ' οἷς μὲν τῶν πολλῶν βουλευομένων, παρ' οἷς δὲ τῶν ἀρίστων, κατίσχυε τὰ Ῥωμαίων διαβούλια περὶ τὰς κοινὰς πράξεις. ἤ καὶ πταίσαντες τοῖς ὄλοις τῷ βουλευέσθαι καλῶς τέλος ἐπεκράτησαν τῷ πολέμῳ τῶν Καρχηδονίων.

Για τούτο στους Καρχηδόνιους την περισσότερη δύναμη στις συνελεύσεις είχε πάρει ο λαός, ενώ στους Ρωμαίους την είχε ακόμη η σύγκλητος. Το αποτέλεσμα ήταν, αφού στους μεν αποφάσιζαν οι πολλοί, ενώ στους άλλους οι άριστοι, να υπερέχουν οι Ρωμαίοι στις αποφάσεις για τις δημόσιες υποθέσεις. Έτσι, μολοντί είχαν υποστεί βαριές ήττες, τελικά, χάρη στον σωστό τρόπο με τον οποίο αποφάσιζαν, κέρδισαν τον πόλεμο εναντίον των Καρχηδόνιων.

Το παραπάνω απόσπασμα αποκαλύπτει με σαφήνεια το πώς πιστεύει ο Πολύβιος ότι πρέπει να είναι κατανεμημένες οι αρμοδιότητες σε ένα μικτό πολίτευμα, προκειμένου αυτό να λειτουργεί με τον καλύτερο και τον πιο αποτελεσματικό τρόπο. Δείχνει, επιπλέον, πολύ καθαρά ότι

ακόμη και τα μικτά πολιτεύματα δεν είναι εντελώς οχρωμένα απέναντι στις εκφυλιστικές τάσεις. Αν το καρχηδονιακό πολίτευμα την εποχή του Αννίβα έρρεπε ήδη προς την οχλοκρατία, είναι εύλογο να υποθέσει κανείς ότι και το ρωμαϊκό θα μπορούσε να ακολουθήσει μια αντίστοιχη πορεία, αφού ο Πολύβιος χρησιμοποιεί επανειλημμένως το βιολογικό σχήμα της ανάπτυξης, της ακμής και της πτώσης όταν μιλάει γι' αυτό (6.4.11-13, 6.9.12-14, 6.51.5). Στο 6.57.5-9 προειδοποιεί μάλιστα ότι η παρακμή ενός κράτους που έχει φτάσει στο απόγειο της δύναμης και της δόξας του αρχίζει να γίνεται εμφανής από τη στιγμή που οι πολίτες του αποκτούν υπέρμετρες φιλοδοξίες για αξιώματα, και συντελείται όταν πια ο λαός παρασυρμένος από την πλεονεξία και τις κολακείες συγκεντρώσει όλες τις εξουσίες στα χέρια του.¹⁷

Ο Πολύβιος συγκρίνει, επιπλέον, τους δύο αντιπάλους ως προς την ικανότητά τους να συγκροτούν αξιόμαχα στρατεύματα. Οι Καρχηδόνιοι, τονίζει, στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στην ανδρεία των μισθοφόρων, ενώ οι Ρωμαίοι στη γενναιότητα των πολιτών τους και τη συνδρομή των συμμάχων (6.52.5).¹⁸ Οι στρατιώτες των Ρωμαίων, επομένως, επιδεικνύουν μεγαλύτερη αντοχή και αποφασιστικότητα, και «μάχονται ακλόνητοι ως την τελευταία τους αναπνοή ώσπου να νικήσουν τον εχθρό», εφόσον αγωνίζονται για την ελευθερία της πατρίδας και των οικογενειών τους (6.52.6-7). Έτσι, ακόμη και στις ναυμαχίες, παρότι αντιμάχονται ανθρώπους με πατροπαράδοτη εμπειρία στη θάλασσα, συχνά αναδεικνύονται νικητές, εξαιτίας ακριβώς της ευψυχίας των πολεμιστών που επανδρώνουν τα πλοία τους (6.52.9). Ο Πολύβιος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη φροντίδα που λαμβάνει το ρωμαϊκό πολίτευμα (*τῆς τοῦ πολιτεύματος σπουδῆς*, 6.52.11), ώστε να αναθρέφει πολίτες έτοιμους να θυσιάσουν τη ζωή τους για το καλό της πατρίδας. Η λεπτομερής περιγραφή της εκφοράς των επιφανών ανδρών στη Ρώμη στο 6.53-54.2, μιας τελετής που συνδυάζει το οπτικό θέαμα της περιφοράς των ομοιωμάτων των προγενέστερων ένδοξων νεκρών και τη συγκινησιακή φόρτιση που δημιουργεί η δημόσια εκφώνηση των κατορ-

¹⁷ Ο πιο άμεσος υπαινιγμός στην πτώση της Ρώμης βρίσκεται προς το τέλος του έργου, στο πολυσυζητημένο 38.22.1-3, όπου ο Π. Σκιπίωνας Αιμιλιανός μπροστά στη θέα της φλεγόμενης Καρχηδόνας με δάκρυα στα μάτια εκμυστηρεύεται στον έμπιστο φίλο του Πολύβιο την αγωνία του ότι παρόμοια τύχη θα έχει κάποτε και η πατρίδα του. Πρβ. επίσης τα λόγια του Δημήτριου Φαληρέα, σχετικά με την υποταγή των Μακεδόνων, που παραθέτει ο Πολύβιος στο 29.21.4-6, τονίζοντας την προφητική τους διάσταση.

¹⁸ Για τις απόψεις του Πολύβιου αναφορικά με τους μισθοφόρους και τους κινδύνους που ενέχει η στρατολόγησή τους βλ. ECKSTEIN 1995, 125-129.

θωμάτων τους, αποσκοπεί στο να μεταδώσει στους αναγνώστες κάτι από την εντύπωση που προκαλεί η ξεχωριστή αυτή διαδικασία στους νέους Ρωμαίους, που παρακινούνται κατ' αυτόν τον τρόπο «να υπομένουν τα πάντα, όταν μάχονται για το κοινό καλό, για να κερδίσουν έτσι τη δόξα που ακολουθεί τους γενναίους άνδρες» (6.54.3). Τα σημαντικά αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας επιβεβαιώνονται από το γεγονός ότι η ιστορία των Ρωμαίων βρίθει από ιστορίες για συμπατριώτες τους που προτίμησαν τον σίγουρο θάνατο για να σώσουν τους άλλους ή που σκότωσαν και τους γιους τους ακόμη, βάζοντας το συμφέρον της πατρίδας πάνω από την αγάπη τους για τα πιο προσφιλή τους πρόσωπα (6.54.4-6).¹⁹

Ο Πολύβιος ολοκληρώνει την ανάλυσή του για τη φιλοπατρία και το γενναίο φρόνημα που εμπνέει στους Ρωμαίους το πολίτευμά τους με ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτοθυσίας από την παλαιότερη ιστορία τους (6.55). Αφηγείται την ιστορία του Οράτιου Κόκλη, ο οποίος μόνος του υπερασπιζόταν την πρόσβαση προς τη γέφυρα του Τίβερη μπροστά από την πόλη. Αυτός, μόλις είδε πλήθος ανδρών να καταφθάνει ορμητικά για να ενισχύσει τους αντιπάλους, ζήτησε από τους συμπολεμιστές του που βρίσκονταν πιο πίσω να φύγουν και να καταστρέψουν τη γέφυρα. Όσο εκείνοι εκτελούσαν το παράγγελμά του, ο Κόκλης έμενε στη θέση του και απέκρουε την έφοδο των εχθρών δεχόμενος πολλά τραύματα, ώσπου, όταν πια η γέφυρα γκρεμίστηκε, ρίχτηκε στον Τίβερη με τα όπλα του και πνίγηκε. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι άλλες πηγές που αναφέρουν την ιστορία παραδίδουν ότι ο Κόκλης κατόρθωσε να φτάσει στην όχθη του ποταμού και σώθηκε.²⁰ Φαίνεται, επομένως, ότι ο Πολύβιος υιοθέτησε (ή επινόησε) μια εκδοχή της ιστορίας, που να ταιριάζει καλύτερα στον στόχο του, ένα τέλος που να αναδεικνύει ακόμη εμφαικότερα την ετοιμότητα των Ρωμαίων να θυσιάσουν τη ζωή τους για το κοινό καλό και τη σωτηρία της πατρίδας. Στη Ρώμη που περιγράφει ο Πολύβιος στο έκτο βιβλίο του η διάσωση των συμφερόντων του συνόλου και του κράτους υπερβαίνει κάθε τι άλλο, συμπεριλαμβανομένης και της επιβίωσης του ατόμου.

¹⁹ Ο Πολύβιος δεν μνημονεύει συγκεκριμένα περιστατικά από τη δεύτερη κατηγορία, είναι, ωστόσο, πολύ γνωστές οι περιπτώσεις του Λ. Ιούνιου Βρούτου, που εκτέλεσε τους δύο γιους τους επειδή συμμετείχαν σε συνωμοσία για την ανατροπή του πολιτεύματος (Λιβ. 2.5), του Α. Ποστόύμιου Τουβέρτου, που τιμώρησε με θάνατο τον γιο του για τη λιποταξία του (Λιβ. 4.29), και του Τ. Μάνλιου Τορκουάτου, που διέταξε τον αποκεφαλισμό του γιου του επειδή συνεπλάκη με τον εχθρό ενάντια στις εντολές που είχε λάβει (Λιβ. 8.7).

²⁰ Λιβ. 2.10· Πλούτ. *Ποπλ.* 16· Διον. Αλ. *Ρωμ. Αρχ.* 5.23-5· *De vir. ill.* 11.1.

Δύο άλλα θέματα που θίγει ο Πολύβιος με αφορμή τη συγκριτική εξέταση του ρωμαϊκού και του καρχηδονιακού πολιτεύματος είναι η σχέση των Ρωμαίων με τα χρήματα και τη θρησκεία. Σε αντίθεση με τους Καρχηδόνιους, οι οποίοι δεν διστάζουν να παρανομήσουν προκειμένου να αποκομίσουν κάποιο οικονομικό όφελος, οι Ρωμαίοι θεωρούν ατιμωτικό τον αθέμιτο πλουτισμό, γι' αυτό και η σχετική νομοθεσία τους είναι ιδιαίτερα αυστηρή. Είναι χαρακτηριστικό, λόγου χάρη, ότι τιμωρούν με θάνατο τη δωροδοκία που γίνεται με σκοπό την κατάληψη αξιωμάτων (6.56.1-5). Ο Πολύβιος υποστηρίζει ότι στη διασφάλιση της ευνομίας στην κοινωνία των Ρωμαίων καθοριστικά συμβάλλει ο ενισχυμένος ρόλος της θρησκείας, η οποία τόσο βαθιά διαπερνά τον ατομικό βίο και τις δημόσιες εκδηλώσεις τους, ώστε πολλοί να εκπλήσσονται από την υπερβολή του φαινομένου (6.56.7-8) Ο ίδιος, πάντως, θεωρεί απολύτως κατανοητό τον λόγο για τον οποίο γίνεται αυτό: Αν ήταν να συγκροτήσουν μια πολιτεία με σοφούς και ενάρετους ανθρώπους, αναφέρει στο 6.56.10-11, αυτά όλα ενδεχομένως να μην ήταν απαραίτητα, επειδή, όμως, η πραγματικότητα είναι τελείως διαφορετική, «δεν απομένει παρά να συγκρατεί κανείς τα πλήθη με μεταφυσικούς φόβους και τραγικοποιημένες καταστάσεις». Το παράδειγμα που χρησιμοποιεί για να καταδείξει τον τρόπο και τον βαθμό που οι θρησκευτικές αυτές αντιλήψεις και ο φόβος του θείου επηρεάζουν έμπρακτα τη συμπεριφορά των Ρωμαίων είναι εντυπωσιακό, εξαιτίας της σύγκρισης με την ελληνική πραγματικότητα που εμπεριέχει αλλά και της διαχρονικότητας που το χαρακτηρίζει (6.56.13-15):

τοιγαροῦν χωρὶς τῶν ἄλλων οἱ τὰ κοινὰ χειρίζοντες παρὰ μὲν τοῖς Ἑλλησιν, ἂν τάλαντου μόνον πιστευθῶσιν, ἀντιγραφεῖς ἔχοντες δέκα καὶ σφραγίδας τοσαύτας καὶ μάρτυρας διπλασίους οὐ δύνανται τηρεῖν τὴν πίστιν· παρὰ δὲ Ῥωμαίοις κατὰ τε τὰς ἀρχὰς καὶ πρεσβείας πολὺ τι πλῆθος χρημάτων χειρίζοντες δι' αὐτῆς τῆς κατὰ τὸν ὄρκον πίστεως τηροῦσι τὸ καθήκον, καὶ παρὰ μὲν τοῖς ἄλλοις σπάνιόν ἐστιν εὐρεῖν ἀπεχόμενον ἄνδρα τῶν δημοσίων καὶ καθαρεύοντα περὶ ταῦτα· παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις σπάνιόν ἐστι τὸ λαβεῖν τινα πεφωραμένον ἐπὶ τοιαύτῃ πράξει.

Στους Έλληνες, λοιπόν, όσοι διαχειρίζονται τα δημόσια, εκτός από τα άλλα, και ένα μόνο τάλαντο αν τους εμπιστευθούν, μολονότι υπάρχουν δέκα γραφεῖς που κρατάνε λογαριασμό και άλλες τόσες σφραγίδες και διπλάσιοι μάρτυρες, δεν γίνεται να μην

το καταχραστούν. Οι Ρωμαίοι, όμως, που κατέχουν αξιώματα ή στέλνονται σε πρεσβείες και διαχειρίζονται τεράστια ποσά, δεν παραβαίνουν το καθήκον με έναν όρκο μόνο που δίνουν. Στους άλλους λαούς είναι σπάνιο να βρεις άνδρα που δεν αγγίζει τα δημόσια και είναι καθαρός από αυτά, ενώ στους Ρωμαίους είναι σπάνιο να πετύχεις κάποιον που τον έπιασαν πάνω σε τέτοια πράξη.

Ο Πολύβιος και πάλι φέρνει στο προσκήνιο τη μοναδικότητα της συμπεριφοράς των Ρωμαίων, η οποία αυτή τη φορά μάλιστα φαίνεται να τους διαφοροποιεί όχι μόνο από τους Έλληνες αλλά και από όλους τους άλλους, για να δείξει ότι η επιτυχία τους δεν ήταν κάτι το συμπτωματικό ή το ανεξήγητο αλλά είχε στέρεες βάσεις και πολύ συγκεκριμένες αιτίες. Η περιγραφή των αντιλήψεων των Ρωμαίων γύρω από το οικονομικό κέρδος και τη θρησκεία επιβεβαιώνει και συμπληρώνει την προηγούμενη ανάλυση των χαρακτηριστικών της νοοτροπίας τους, στα οποία στήριζαν τα σχέδιά τους για τη δημιουργία της κοσμοκρατορίας τους.

Ο Πολύβιος κατακλείει το έκτο βιβλίο με ένα επεισόδιο που, όπως επισημαίνει, αποδεικνύει στην πράξη και όχι μόνο στα λόγια «ποια ήταν η ακμή και η δύναμη του ρωμαϊκού πολιτεύματος στα χρόνια εκείνα» (6.58.1). Όταν μετά τη νίκη του στις Κάννες ο Αννίβας συνέλαβε σύσσωμη τη φρουρά του ρωμαϊκού στρατοπέδου, που αριθμούσε οκτώ χιλιάδες άνδρες, επέτρεψε δέκα αντιπρόσωποι τους να αποσταλούν στη Ρώμη, για να βρουν λύτρα για την απελευθέρωσή τους. Αυτοί φθάνοντας στη Ρώμη προσπάθησαν να πείσουν τη σύγκλητο να δεχθεί να πληρώσει ο καθένας τους ένα ποσό για να επιστρέψουν στους δικούς τους, εφόσον δεν είχαν φανεί δειλοί και ανάξιοι της πατρίδας αλλά είχαν διαταχθεί να μείνουν πίσω για να φρουρούν το στρατόπεδο. Οι Ρωμαίοι, μολονότι είχαν υποστεί ήδη αλλεπάλληλες συντριβές και είχαν απολέσει όλους τους συμμάχους τους, δεν έκαναν δεκτό το αίτημά τους, γιατί έκριναν ότι το να δείξουν στους στρατιώτες τους ότι καμιά ελπίδα σωτηρίας δεν υπήρχε για αυτούς σε περίπτωση ήττας είχε μεγαλύτερη σημασία τότε από τις υπηρεσίες που θα μπορούσαν να προσφέρουν οι αιχμάλωτοι στους προσεχείς αγώνες και από τα αισθήματα των συγγενών τους (6.58.10-12). Η στάση αυτή των Ρωμαίων, έπειτα από την ανάλυση που προηγήθηκε και την έμφαση που δόθηκε στην ευλαβική προσήλωσή τους στην πατρίδα, δεν χρήζει προφανώς περαιτέρω ερμηνείας εκ μέρους του Πολύβιου. Από ανθρώπους που δεν διστάζουν, όπως είδαμε, αντίθετα με κάθε συνήθεια ή νόμο (*παρά πᾶν ἔθος ἢ νό-*

μον, 6.54.5),²¹ να θυσιάσουν τους γιους τους, όταν έτσι υπαγορεύει το κοινό συμφέρον,²² δεν θα μπορούσε ενδεχομένως κανείς να περιμένει κάτι διαφορετικό. Ο Αννίβας, όταν πληροφορείται την απόφαση των Ρωμαίων, ταρασσεται και εκπλήσσεται από τη σταθερότητα και το γενναίο τους φρόνημα (6.58.13), όχι, όμως, και ο αναγνώστης των *Ιστοριών*, ο οποίος προ πολλού έχει λάβει το μήνυμα.

Συμπερασματικά, το έκτο βιβλίο αποτελεί βασικό τμήμα του έργου του Πολύβιου, δίνοντας την απάντηση στο ένα από τα δύο ερωτήματα που ο συγγραφέας υπόσχεται προγραμματικά ότι θα θέσει σε σχέση με τη Ρώμη. Αν όλα τα άλλα βιβλία πραγματεύονται τον τρόπο με τον οποίο οι Ρωμαίοι εδραίωσαν και εξάπλωσαν την κυριαρχία τους στη Μεσόγειο, το έκτο περιγράφει το είδος του πολιτεύματος που τους βοήθησε προς αυτή την κατεύθυνση. Όπως είδαμε, εκτός από τη θεωρία της *ἀνακυκλώσεως* των πολιτευμάτων και τα συστατικά στοιχεία του μικτού πολιτεύματος της Ρώμης, στο ίδιο βιβλίο παρουσιάζονται και άλλα θέματα, όπως το ρωμαϊκό στρατιωτικό σύστημα και διάφορα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της νοοτροπίας και της συμπεριφοράς των Ρωμαίων, τα οποία ο Πολύβιος συσχετίζει με την καλή και εύρυθμη λειτουργία του πολιτεύματός τους. Η εικόνα που προκύπτει για τους Ρωμαίους από την ανάλυση του Πολύβιου αποκαλύπτει, πράγματι, με εντυπωσιακό τρόπο στους αναγνώστες ποιες ιδιαιτερότητες είχε ο λαός αυτός που σημείωσε μια τέτοια επιτυχία. Είναι κατανοητό γιατί οι μελετητές διαβλέπουν στο έκτο βιβλίο τη θετικότερη θεώρηση της Ρώμης στο έργο. Ωστόσο, όπως έγινε φανερό από όσα προηγήθηκαν, η πρόθεση του Πολύβιου δεν είναι να επαινέσει ή να ψέξει τη ρωμαϊκή συμπεριφορά αλλά να την περιγράψει, να την ερμηνεύσει και να την αποκωδικοποιήσει. Για τον Πολύβιο, όπως και για τους άλλους μη Ρωμαίους αναγνώστες του, οι Ρωμαίοι ήταν οι μεγάλοι κατακτητές. Έχει, επομένως, ιδιαίτερη σημασία ότι η στάση του Πολύβιου απέναντί τους δεν είναι συναισθηματική αλλά καθαρά ορθολογική. Η ιστορία είχε διδάξει ασφαλώς τον Πολύβιο ότι, ακόμη και αν δεν το είχαν κατορθώσει οι Ρωμαίοι, κάποιος άλλος θα είχαν αναδειχθεί σε αδιαμφισβήτητη υπερδύναμη της εποχής· η ανάλυση, όμως, στην οποία υποβάλλει το πολίτευμα και τη συμπεριφορά τους στο έκτο βιβλίο, δεν αφήνει αμφιβολίες

²¹ Ο ERSKINE (2013, 241, 244) ανιχνεύει σε αυτό το σημείο κάποια ψήγματα κριτικής του Πολύβιου στον υπέρμετρο ζήλο των Ρωμαίων. Προσωπικά θεωρώ πιθανότερο ότι το συγκεκριμένο σχόλιο εξυπηρετεί τον στόχο του ιστορικού να παρουσιάσει στους αναγνώστες του μια ακραία έκφανση της ρωμαϊκής μοναδικότητας.

²² Βλ. παραπάνω σημ. 19.

για το ότι τη δεδομένη ιστορική συγκυρία ήταν οι καταλληλότεροι να αναλάβουν αυτόν τον ρόλο.

Νίκος Μήλτσιος
Διδάκτωρ Φιλολογίας του ΑΠΘ
Ερμωνάσσης 5, 55131 Καλαμαριά
nikos.miltsios@gmail.com

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- CHAMPION, C.B. 2004. *Cultural Politics in Polybius's 'Histories'*. [Hellenistic Culture and Society 41.] Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
- ECKSTEIN, A.M. 1995. *Moral Vision in the Histories of Polybius*, Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
- ERSKINE, A. 2013. How to Rule the World: Polybius Book 6 Reconsidered. Στο: GIBSON και HARRISON (επιμ.) 2013, 231-245.
- GIBSON, B. και T. HARRISON (επιμ.) 2013. *Polybius and His World: Essays in Memory of F. W. Walbank*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- HARRIS, W.V. 1979. *War and Imperialism in Republican Rome, 327-70 B.C.* Οξφόρδη: Oxford University Press.
- HAU, L.I. 2011. *Tychê in Polybius: Narrative Answers to a Philosophical Question*. *Histos* 5: 183-207.
- HOLLEAUX, M. 1921. *Rome, la Grèce et les monarchies hellénistiques au IIIe siècle avant J.-C. (273-205)*. [BEFAR 124.] Παρίσι: de Boccard.
- LINTOTT, A.W. 1999. *The Constitution of the Roman Republic*. Οξφόρδη: Oxford University Press.
- MAIER, F.K. 2012. *Überall mit dem Unerwarteten rechnen'. Die Kontingenz historischer Prozesse bei Polybios*. [Vestigia 65.] Μόναχο: C.H. Beck.
- MCGING, B.C. 2010. *Polybius' Histories*. Νέα Υόρκη/Οξφόρδη: Oxford University Press.
- MILTSIOS, N. 2013. *The Shaping of Narrative in Polybius*. [Trends in Classics Supplementary Volumes 23.] Βερολίνο/Βοστώνη: De Gruyter.
- PÉDECH, P. 1964. *La méthode historique de Polybe*. Παρίσι: Les Belles Lettres.
- ΠΟΛΥΒΙΟΣ 12000. *Πολυβίου, Ιστοριών Στ', Ζ', Η', μετάφραση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, επιμέλεια σειράς Γ.Α. Χριστοδούλου*. [Βιβλιοθήκη Αρχαίων Συγγραφέων, 8.] Αθήνα: Στιγμή.

- ROOD, T. 2004. Polybius. Στο: I.J.F. DE JONG, R. NÜNLIST και A.M. BOWIE (επιμ.), *Narrators, Narratees, and Narratives in Ancient Greek Literature*. [Studies in Ancient Greek Narrative 1. Mnemosyne Supplement 257.] Leiden: Brill, 147-164.
- ROVERI, A. 1956. *Tyche* in Polibio. *Convivium* 24: 275-293.
- SEAGER, R. 2013. Polybius' Distortions of the Roman 'Constitution': A Simpl(istic) Explanation. Στο: GIBSON και HARRISON (επιμ.) 2013, 247-254.
- VAN EFFENTERRE, H. 1948. *La Crète et le monde grec de Platon à Polybe*. [BEFAR 163.] Παρίσι: de Boccard.
- WALBANK, F.W. 1972. *Polybius*. [Sather Classical Lectures 42.] Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
- _____, 1998. A Greek Looks at Rome: Polybius VI Revisited. *SCI* 17: 45-59. (Ανατυπώθηκε στο F.W. WALBANK 2002. *Polybius, Rome and the Hellenistic World*. Cambridge: Cambridge University Press, 277-292.)

Polybius and Rome: *The Histories*, Book 6

Nikos MILTSIOS

Abstract

POLYBIUS envisages the writing of Book 6 as a crucial part of the task he sets himself in the preface of his work – that of showing his readers by what means and by what system of government Rome achieved universal dominion. Book 6 addresses the second of these two topics. In it, in addition to discussing the political structure of Rome and the organization of the Roman army, Polybius deals with a wide range of elements that form part of the public life of the citizen. In this paper I examine Polybius' presentation of the Romans in Book 6, paying particular attention to the ways in which his analysis sheds light on those aspects of their mentality that contributed to their success.

